

"לְדוֹרוֹת" סיפוריהם של ניצולי השואה החיים בישראל

שאלון לרישום קורות ניצולי השואה

איסוף סיפוריהם של ניצולי השואה הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בשימור הזיכרון ובהנחלתו לדורות הבאים. לכן, המידע על קורותיהם של הניצולים חיוני מאוד לחוקרים ולבני הדורות הבאים. בעזרת מידע זה אפשר יהיה להכיר את הסיפורים הפרטיים המרכיבים את התמונה הרחבה של תקופת השואה. לסיפור האישי שלכם יש חשיבות לאומית, מחקרית וחינוכית. אוסף הסיפורים מפורסם באתר אינטרנט מיוחד שכתובתו www.ledorot.gov.il

שם משפחה ושם פרטי כיום

שם משפחה: אונר	שם פרטי: רחל
----------------	--------------

פרטים אישיים לפני השואה ובתקופתה
במידה והשאלה אינה נוגעת אלייך, אין צורך לענות עליה

שם משפחה איתו נולדתי: חלק	בלועזית Halak
שם פרטי איתו נולדתי: רחל	בלועזית Rachel
עיר לידה: טריפולי	בלועזית Tripoly
שם פרטי ושם משפחה של האב: חואני חלק	שם פרטי ושם נעורים של האם: רובינה ג'יאן
מקום מגורים קבוע לפני המלחמה: טריפולי, לוב	בלועזית Tripoly
השכלה/תואר אקדמי לפני המלחמה: (יסודי, תיכון, אוניברסיטה, ישיבה)	מקצוע לפני המלחמה: (תלמיד, סנדלר, מורה)
מקומות מגורים בתקופת המלחמה: טריפולי, לוב, מחנה ההסגר ג'אדו (שם העיר או האזור ושם הארץ)	חבר בארגון או בתנועה: (בית"ר, השומר הצעיר, בני עקיבא)
במידה והיית בגטו, ציין את שמו	בלועזית
במידה והיית במחנה עבודה או מחנה ריכוז, ציין את שמו ג'אדו	בלועזית Jado
המקום בו נודע לך כי הנך אדם חופשי: ג'אדו	תאריך השחרור: 1943
במידה והיית במחנה עקורים ציין את שמו (מחנות פליטים שהוקמו לאחר המלחמה בעיקר באוסטריה, גרמניה ואיטליה)	ציין מקום אליו חזרת לאחר השחרור בנגאזי
במידה והיית במחנות מעצר בקפריסין, ציין ממת'י עד מתי	שנת עליה: 1949

אנא ספרי/ על קורותיך לפני המלחמה

(ציוני דרך: הבית בו גדלת, בית הספר, חברי ילדותך; במה עסקו הוריך, המשפחה המורחבת, חגים ומאכלים):

גרנו בבית משותף בעל שתי קומות, שנבנה בצורה מעוגלת סביב חצר בלתי מקורה שהייתה משותפת לכל השכנים. היינו חמישה ילדים, אני הייתי הרביעית. אחותי הבכורה, גיטה, הייתה בת 15 ואחותי הקטנה, לינדה, הייתה בת שנתיים. לקראת פרוץ המלחמה אמא שלי הייתה בהיריון עם אחי הצעיר, השישי מאיתנו. אמי הייתה עקרת בית ואבא שלי עסק בתיקונים קטנים. הוא הרוויח מעט מאוד כסף, אבל אמא שלי הייתה מצליחה להסתדר עם המעט בכל פעם מחדש. אמא שלי שמרה על הקן שלה. אמנם היינו בדוחק, אבל היינו.

נא ספרי/ על קורותיך בזמן המלחמה

(גירוש, גטאות, מחנות וצעדות מוות, במסתור או בזהות בדויה ושם בדוי, פעילות ותפקידים במחתרת, השתתפות בבריחה או בהתנגדות, האנשים שהיו בסביבתך בגטו או במסתור, במי נעזרת או אולי למי עזרת):

כשפרצה המלחמה, בשנת 1940, הייתי בערך בת חמש, כך שאיני זוכרת הרבה. הייתי קטנה מדי. הבניין שבו גרנו היה צמוד ממש לבניין המשטרה, ובאחת ההפצצות הראשונות של צרפת על לוב, הבניין שלנו נפגע. כנראה שהצרפתים התכוונו להפציץ את בניין המשטרה, ופגעו במקום זאת בבניין שלנו. בשבילי זו הייתה תחילת המלחמה. הבניין התמוטט, פשוטו כמשמעו, על כל יושביו. אמא שלי נפצעה קשה מאוד בזרוע ובשריר הכתף שלה, וכל גופה התמלא ברכיסים. אני נפצעתי מעל הגבה הימנית וזבתי דם. אחרי שההפצצה הסתיימה, אמא שלי התרוצצה סביב כל ההריסות ואספה את כולנו, את כל הילדים, אך לא מצאה את אחותי הבכורה ואת אחותי הקטנה. אחותי הבכורה נלכדה תחת ההריסות ולא הצליחה לצאת. היא צעקה לאמא שלי שתבוא לעזור לה, ואמא אמרה לאבא שהבת קבורה ושהוא צריך לבקש עזרה. אבא שלי קרא אל החיילים ואל השוטרים שהיו שם שיבואו לעזור לו, אך הם נבחו שאם לא ישתוק הם יירו בו. אמא שלי הבינה שהיא חייבת לפעול במהירות. היא הייתה פצועה בעצמה קשה מאוד בכתפה, ובכל זאת הצליחה להרים כמה מקורות הגג שקברו את אחותי תחתיהן, אבל היא עדיין לא יכלה לצאת כי הרגל שלה שקעה ממש מתחת לבלטה שבורה ונתקעה שם. אמא שלי צעקה לאחותי: "תשאירי את הרגל שם ותצאי!". בסוף הוציאו אותה משם ביחד עם הרגל, איני יודעת איך, אבל היא הייתה פצועה קשה מאוד.

אחר כך נלקחנו משם באמבולנס. רגע לפני שהאמבולנס החל לנוע, אמי שאלה את אבי על אחותי הקטנה, לינדה, וחיפשה אותה. אבי ענה לה בצער שזרק אותה בערימת המתים. אמי התעקשה שיביא לה אותה. היא רצתה לקבור אותה בקבורה יהודית. אבי הביא אליה את לינדה, והמראה שלה היה נורא: היא הייתה מרוטשת כולה אך עדיין בחיים. אמי אימצה אותה אל ליבה, אחר כך עטפה אותה בסדין. בדופן האמבולנס, מבפנים, היה תקוע מסמר גדול שאמי לא שמה לב אליו, והוא ננעץ עמוק בכתפה הפגועה וכמעט קרע לה את הזרוע. עד היום איני יכולה לשכוח את זעקת הכאב המחרידה שלה. עד יום מותה, נשארה ידה של אמי מסובבת ועקומה מן הפגיעה הזאת.

נסענו כולם ביחד לבית החולים. יצאנו משם כעבור זמן קצר, כולנו, חוץ מאמא שלי ומלינדה אחותי הקטנה שנשארו בבית החולים למשך שישה חודשים נוספים. בשבילנו, הילדים, זו הייתה תקופה נוראית. הבית שלנו קרס לחלוטין ולא נותר לנו אף רכוש. עד היום אין לנו מסמכים ותמונות מאז, הכל נקבר בהריסות. כשאמא חולה, כל הבית חולה; וכשהיא לא נמצאת – ובכן, היינו כמו פליטים. הסתובבנו חסרי בית, לא היה מי שידאג לנו לביגוד או לאוכל. אבא שלי היה אבוד ומבולבל, מסכן בעצמו, ולא היו לו כוחות בשבילנו. אחותו של אבא שגרה בטריפולי השתדלה כמיטב יכולתה לעזור לנו, אבל גם לה הייתה משפחה משלה. היא הייתה אלמנה עם שבעה ילדים, ולא יכלה להועיל לנו הרבה.

פעם שיכנו אותנו באיזה בית כנסת, פעם היינו אצל הדודה. התגלגלנו ממקום למקום. חלינו בטיפוס והיה לנו חום גבוה, אבל לא היה באמת מי שיטפל בנו. כעבור שישה חודשים, שאני זוכרת כסיוט, אמא שלי ואחותי שוחררו מבית החולים ושבנו אלינו. אמא שלי ליקטה ואספה אותנו ממש כמו תרנגולת האוספת את אפרוחיה. היא ניסתה להחזיר את המשפחה לחיים נורמאליים עד כמה שניתן אך זה כבר היה בלתי אפשרי, היה קשה מאוד להשתקם. בכל מקום היו הפגזות, וברחנו כצוענים מכפר לכפר. קשה לי לתאר לאחרים את הסבל שעבר עלינו באותה תקופה. גם את המעט שהיה לנו היו הערבים, תושבי הכפרים, גונבים מאיתנו. יום אחד אבא שלי הצליח להשיג קצת קופסאות אוכל, ומרוב פחד שיגנבו לנו אותן הוא ממש בנה מעליהן קיר נוסף מאבנים. אבל זה לא עזר. הגנבים גילו את המחבוא, שברו את הקיר, וגנבו את הקופסאות עם האוכל. לא היה לנו כסף, לא ביגוד ולא סעד.

בתוך כל תקופת הבריחות היינו גם למשך תקופה קצרה בבית סבי וסבתי. פעם, סבתא שלי לא הצליחה להדליק את הפרימוס ואבא שלי הוציא אותו החוצה כדי לנסות בעצמו. לפתע נשמע פיצוץ. יצאנו במהירות החוצה וראינו להבה של אש שאחזה באבא שלי. הוא רץ, וניצוצות אש עפו ממנו. בסוף הצלחנו לכבות את האש.

בשבת אחת בשנת 1942, בזמן שהותנו בכפר קוויפיה kwefya, העמיסו אותנו על משאיות פתוחות ובלתי-מקורות כאילו אנחנו בהמות. לא הבנו מה קורה ולאן אנו נלקחים, ולא יכולנו לקחת עימנו שום דבר. ככה, כמו שאנחנו, בבגדים שלעורנו, עברנו מסע

של חמישה ימים וחמישה לילות קשים מאוד. הצפיפות במשאיות הייתה רבה, והבהלה עוד יותר. הגענו למקום המקולל ג'אדו. ושם הורידו אותנו מהמשאיות, כאילו אנחנו בהמות. היו שם בלוקים, ולכל אחד מהם דחשו כמה שיותר משפחות. בעזרת סדינים חילקו המבוגרים את המקום, כדי לשמור על מעט צניעות ופרטיות לכל משפחה בפני עצמה. סבא וסבתא שלי, ההורים של אמא, ביחד עם שאר המשפחה המורחבת היו בביתן אחר, ד"י רחוק מאיתנו.

אני יודעת שמוסוליני היה זה שנתן את הפקודה לקחת אותנו לג'אדו. החיילים הגרמנים והאיטלקים התאכזרו אלינו בכל דרך, אבל אני זוכרת באופן מיוחד דווקא את הרוע של הקאפו, היהודי. מייד כשהגענו, הקאפו, שהיו יהודים מטעמם, רדפו אחרינו כדי לגלח אותנו בטענה שיש לנו כינים וטיפוס. הייתי קטנה, והקאפו תפס אותי וגילח אותי באמצע הראש ויצר לי פס עבה של קרחת מהמצח לעורף. הייתי קטנה נורא וצרחתי ופתאום הצלחתי להשתחרר ורצתי ככה, בוכה, לאמא שלי. אמרתי לה "אמא, אמא, תראי מה עשו לי!" והיא אמרה לי "אז מה באת אליי? תגידי להם שיגמרו את העבודה! מה זה הדבר הזה? אחר כך נגדל את השיער מחדש..." זו הייתה עוגמת נפש גדולה, ואחר כך גם המצאנו על זה שיר כדי להתנחם - "אוי ואבוי לשערות שלנו היפות, שאין בהן לא כינה ולא ביצה..." בערבית זה מצלצל טוב, גם עם חרוזים.

בכל יום, קיבל כל אחד מאיתנו לחמנייה אחת מלאה עובש וחרקים, ומעט אורז. האוכל הזה כמובן לא הספיק כלל, וכשהיינו מתחננים שיתנו לנו עוד אוכל, הקאפו היו אומרים לנו: "בכוונה אנחנו נותנים לכם כמות זעומה, כדי שתמותו מהר יותר". בכלל, אסור היה לנו לבקש שום דבר. המרשל, שהיה הגרמני האחראי, היה נכנס מדי פעם אל הביתן ובועט בכוח ובכעס בכל מי שלא מצא חן בעיניו, מכל סיבה שהיא. הוא היה מקלל וצורח, ולא היה אכפת לו גם להשליך פתיליה דולקת על אדם.

כמה וכמה פעמים הועמסו גברים על משאיות ונלקחו למשרפות באושוויץ. הם מעולם לא שבו. רבים בג'אדו חלו בטיפוס ומתו ממנו. רבים אחרים מתו ברעב. בביתן שבו היו סבא וסבתא שלי נמצאו כמה וכמה רבנים, ביניהם גם סבא שלי, שהיה אב בית דין. יום אחד כינס המרשל את כל הרבנים וציווה עליהם לקחת מטאטא ולטאטא את הרחובות. לסבא שלי לא היה מטאטא, והמרשל אמר לו: "אז טאטא עם הזקן שלך!"

הרעב היה נורא ממש. פעם אחת נתנה לי אמא דלי, וציווה עליי לעבור מעבר לגדר אל סבתא שלי, כדי לבקש ממנה אוכל. אולי היא תוכל לתת לנו פרושים חוטי תיל. לקחתי את הדלי בידי, והתקררתי אל הגדר. היא הייתה גבוהה, בגובה שני מטרים לפחות, וגם מעליה וגם מתחתיה היו פרושים חוטי תיל. הייתי קטנה, אולי בת שבע, אבל הייתי זריזה והשתוקקתי להביא לאמא אוכל. חפרתי בידי מתחת לגדר, השתחלתי והצלחתי לעבור. ברגע שהגעתי אל הצד השני של הגדר, והדלי בידי, ראה אותי הקאפו ודהר לעברי על הסוס והניף את שוט העור שלו מעליי. לו הייתי מקבלת אפילו מכה אחת מן השוט הזה, בוודאי הייתי נחתכת לשניים. הצלחתי לחזור במהירות לצד השני, דרך הבור שחפרתי לפני כן, אבל נחתכתי מן התיל ומרוב בהלה מהקאפו עשיתי את צרכי בתחתונים. רצתי אל אימי בוכה, ללא אוכל. בכלל, הקאפו, למרות שהיה יהודי, היה גרוע בהרבה מן המרשל שהיה גרמני.

אנא ספרי/י על קורותיך מתום המלחמה ועד עלייתך לארץ (השחרור וחזרתך הביתה, חיך אחרי המלחמה, העפלה/ עליה):

היינו במחנה ג'אדו שנה וחצי, ואז, באמצע שנת 1943, נודע לנו שהסתיימה המלחמה. מייד אחרי שהגענו מבנגאזי לג'אדו, פוצצו הגרמנים את הכביש המוביל למחנה כדי שלא נוכל לברוח וכדי שלא יוכלו אחרים מבחוץ להגיע אלינו. למרות הדרכים ההרוסות הצלחנו בכל זאת, בסוף המלחמה, לחזור אל בנגאזי שליד טריפולי.

באותו זמן אספו אותנו אנשי אליאנס, ולימדו אותנו קצת ידע כללי. אבל זה לא היה רציני. היה לי קשה מאוד. היו שם אנשים עשירים, ולנו לא היה דבר. היו אנשים טובים מהקהילה שהכינו סנדוויצ'ים ומאכלים טעימים ושלחו אותם לבית הספר, מה שדרבן אותנו ללכת לשם: היה שווה ללכת, קיבלנו אוכל.

כמעט אף אחת מן המשפחות במחנה לא שרדה בשלמותה את התקופה הזאת, אבל אנחנו כולנו נשארו בחיים. אפילו התינוק שהיה לאמי בבטן נולד ונשאר חי. הוא נולד בתום המלחמה בבנגאזי, בביתו של סבא, ושמו חיים. סבא שלי מצד אמא היה אב בית דין. הוא היה איש אמיד וגר בדירת שתי קומות בבנגאזי, אבל הוא לא רצה לתת לאמא שלי כסף כיוון שהאמין שרק לבנים יש חלק בירושה. בכל זאת, אחרי המלחמה הוא הסכים שכולנו נבוא לגור זמנית בקומה התחתונה של ביתו וחיינו שם בערך ארבע שנים. באותה תקופה אמא שלי לימדה את אחיותיי הגדולות לרקום ולתפור, ושלחה אותן לעבוד, כדי שנוכל לשכור דירה משל עצמנו כי אחותה לא ראתה בעין יפה את זה שסבא נותן לנו לגור אצלו. כשהתייצבנו מעט כלכלית עברנו משם, שכרנו דירה בבנגאזי במקום מרוחק יחסית מההורים של אמא.

בדירה ההיא בבנגאזי שמענו, ביחד עם כל הגויים, על שחרור ירושלים וארץ ישראל ועל הקמת מדינת ישראל, ואז החלו פוגרומים. במשך כל התקופה שאחרי המלחמה לא חשבנו אפילו לעלות לארץ ישראל, זה פשוט לא עלה בדעתנו. היינו עסוקים מדי בהשתקמות, והעלייה לישראל הייתה בלתי לגאלית ובלאו הכי לא היה לנו כסף. בשלב מסוים הבינה אמא שלי שסבא שלי מתכנן לעלות לארץ ישראל. היא שמעה שיחה שלא יועדה לאוזניה, ופנתה אליו מייד. "אבא, אתה מתכונן להשאיר אותי פה לבד? הרי אין לנו כסף!" אני לא יודעת מה הוא ענה לה, אבל אחר כך קנתה אמא שלי קופה עשויה חרס בעלת פתח אחד בלבד מלמעלה, ואי אפשר להוציא אותו מבלי לשבור אותה. היא אספה אותנו, ואמרה: "קדימה, ילדות, ילדים, שכל אחד ישם מה שיש לו". אבא שלי, שהיה חייט במקצועו, מכר את כלי התפירה. כעבור תקופה הצלחנו לאסוף מספיק כסף, וקינינו דרכנו

אחד לכל המשפחה אבל אז התברר שישנה בעיה. על פי החוק, בדרכון משפחתי כלולים ההורים וכל ילדי המשפחה שלא עברו את גיל 17, אך מי שעבר את גיל 17 צריך דרכון בשביל עצמו. הכסף שלנו הספיק בדיוק עבור דרכון משפחתי אחד, שבו נכללנו כל הילדים, חוץ מאחותי הבכורה, גיטה, שכבר הייתה בת 17. אמא שלי לא ידעה מה לעשות, גם כך בקושי היה לנו כסף לדרכון האחד הזה. לבסוף היא הלכה לסוכנות ופשוט הורידה את הגילאים שלנו, כלומר לכל אחד היא רשמה בתעודה שהוא בן שנה או שנתיים פחות ממה שהיה באמת. אני לא יודעת איך אף אחד לא גילה את התרמית, ואולי מישהו דווקא כן גילה ובחר להעלים עין. ייתכן שהעובדה שהייתה בתו של אב בית הדין בכל זאת הועילה לה. עד עצם היום הזה רשום בתעודת הזהות שלי שנולדתי בשנת 1938, למרות שנולדתי לפני כן ואיני יודעת בדיוק מתי, כיוון שלא נשארו לנו מסמכים אחרי ההפצה הגדולה על הבית בטריפולי.

לא יכולנו לעלות ישירות לארץ ישראל, כי הנסיעה לשם הייתה בלתי לגאלית ואסור היה שמישהו יגלה את כוונותינו. נסענו באוטובוס מבנגאזי לטריפולי ואבא שלי לא היה עימנו. הוא נשאר בבנגאזי, והצטרף אלינו רק מאוחר יותר בטריפולי. הנסיעה הזאת ארכה שלושה ימים. הנהג והעוזר שלו היו ערבים, והעוזר גם היה שיכור. אנחנו רק רצינו לברוח, כבר לא היה אכפת לנו משום דבר. הייתה לנו מזוודה קטנה שבה אמא ארזה בשבילנו מעט אוכל למסע. לא היו לנו עוד בגדים מלבד הבגדים שלבשנו, וכסף לא היה בכלל. כשהגענו לטריפולי, שהינו במשך שבועיים אצל הדודה שכבר היינו אצלה בתחילת המלחמה בזמן שאמא הייתה בבית חולים. אחר כך הפלגנו באנייה לאיטליה. הג'וינט אמנם עזר לנו מבחינה כספית, אבל המצב הנפשי של כולנו היה קשה מאוד. אנשי הג'וינט פחדו שיגלו מי אנחנו, והזהירו אותנו לא לדבר עם אף אחד על שום דבר. הם הורו לנו להתנהג כאילו אנחנו לא מבינים את השפה כדי שניחו לנו, ובכל זאת היינו נרדפים גם שם. שלוש פעמים הועברנו ממקום למקום, אנחנו וכל המשפחות שהיו איתנו, כדי שאף אחד לא יגלה אותנו. שאפנו בכל מאודנו להגיע כבר לארץ ישראל, אבל נשארו באיטליה שישה חודשים ורק אחר כך הפלגנו מאיטליה לחיפה.

נא ספרי/י על חיך בארץ

(תחושותיך בעת עלייתך ארצה, פעילותך הציבורית או התרבותית, המשפחה שהקמת, המסר שברצונך להעביר לדורות הבאים):

הגענו לישראל כמעט חסרי-כל. היינו משפחה גדולה, שמנתה שמונה נפשות, וכל הרכוש שלנו היה בסך הכל בתוך שתי מזוודות-עץ. מחיפה, הגענו אל מעברת "בית עולים" שבבאר יעקב. שהינו במעברה שם שישה חודשים. לאמא הייתה אחות שעבדה בסוכנות, וכשהיא ראתה את המצב הכלכלי הרעוע שלנו היא אמרה לאמא שיש מקום בארץ שאנשים דלי אמצעים שולחים אליו את ילדיהם. היא סיפרה לה ששם מקבלים הילדים ביגוד ואוכל, ודואגים שם גם להשכלתם, אך לא אמרה שהיא מתכוונת לקיבוץ. היא הציעה לאמי לשלוח לשם שניים או שלושה מילדיה. אמא שלי לא הבינה מה זה אומר, אבל החליטה שללינדה ולי יהיה טוב במקום כזה. לינדה לא הסכימה בשום פנים להיפרד מאמא, אבל אני, שתמיד הייתי "פייטריטי", הרגשתי שזו עומדת להיות הרפתקה. ארזתי לעצמי כמה סמרטוטים, ונסעתי.

הגעתי לקיבוץ גן שמואל ומהר מאוד הבנתי שהמקום הזה אינו בשבילי. ראשית, כל הילדות שם ישנו ביחד, בחדר גדול ורחב שהיו בו מיטות מקיר לקיר, כמו בבית חולים. שנית, הבנות היו ענקיות. כלומר הן היו בגילי, אבל אני הייתי קטנה ורזה והן היו גדולות נורא. נהייתי מכך שבכל יום בשעה ארבע היו מגישים לנו מיץ וביסקוויטים, שבשבילי זה היה ממש פינוק, אבל רציתי לחזור הביתה. היו לי כינים ולא ידעתי איך להיפטר מהן. השירותים היו בחוץ, קצת רחוקים משאר המבנים, והייתי יושבת שם שעות ומגרדת את הראש. הייתי קטנה, בת 12 או 13, וחשבתי שכלל שאגרד חזק יותר כך יעלמו הכינים. זה לא עזר לי, כמוכן.

כעבור 22 ימים החלטתי שהגיע הזמן לחזור הביתה. שמעתי כמה מהחברה הגדולים מדברים ביניהם שהיום הם יתפסו טרמפ וילכו ביחד להצגה יומית. הקשבתי להם, ובשעה שבה הם קבעו, חיכיתי להם במקום המפגש. הם עצרו טרמפ במשאית צבאית ענקית. ברגע שהיא נעצרה כולם עלו בקלות אל הבגאז' שלה, מאחור, אבל אני הייתי קטנה ולא הצלחתי. הנחתי את רגלי על מדרגת ברזל קטנה שהייתה מחוברת אל המשאית מאחור, ובאותו רגע המשאית החלה לנסוע ואני נשארתי כך, לא למעלה ולא למטה, תלויה בין שמיים וארץ. זרקתי את החבילה שלי אל המשאית והשתדלתי מאוד לא ליפול. אחד הבחורים שם לב אליי פתאום. הוא התכופף אליי, אחז בצווארון שלי מאחור וזרק אותי פנימה אל המשאית. אני זוכרת שישבתי שם, בפנית המשאית, וחשבתי לעצמי מה עכשיו? אני צריכה להגיע לבית עולים, לבאר יעקב. אין לי כסף ואין לי כלום. אם יורידו אותי בתל אביב, מה אעשה?! למזלי כמה מהבחורים האלו גם כן רצו להגיע לבאר יעקב וביקשו מן הנהג שיעצור להם. וכשהם ירדו, קרה לי שוב אותו הדבר - לא הצלחתי לרדת. בסוף זרקתי את החבילה שלי למטה ואיכשהו העפתי את עצמי מעבר לברזל, אל האדמה. כשהגעתי הביתה, אמא שלי בכתה מרוב געגועים אליי ומרוב כעס על ההצעה של דודה שלי. אחר כך כבר נשארתי בבית. כעבור שישה חודשים בבאר יעקב עברנו אל שיכון היובל, שנמצא בגני תקווה של היום.

בארץ נולדו להורים שלי ארבעה ילדים נוספים, כלומר היינו כבר עשרה ילדים. ממש כמו לפני המלחמה, גם בארץ אבא שלי לא הצליח לפרנס את המשפחה. הוא הרוויח מעט מאוד, וגם את מה שהרוויח היה מבזבז על שתייה. הילדים בבית הספר היו צוחקים על אחי הגדול יוסף, שהיה מגיע לבית הספר בנעליים קרועות, וקוראים לו "שלאקר" - בערבית פירושו "סמרטוט". הוא היה כותב בעיפרון עד סופו ממש, גם אם האורך שלו היה רק שניים או שלושה סנטימטרים. כשנגמרה לו המחברת הוא לא

רצה לומר לאמא שלי שחסרה לו מחברת ולכן פשוט מחק את הדפים הראשונים וכתב בהם שוב, מחדש. עד כדי כך היה המצב הכלכלי שלנו בכי רע.

גם אני למדתי באותה תקופה. למעשה לא הייתה לי השכלה קודמת, ובכל זאת הצלחתי בלימודי. הייתי תלמידה חרוצה, ומהר מאוד הפכתי לראשונה בכיתה בחשבון, בתנ"ך ובטבע, וקיבלתי את הציונים הטובים ביותר. המקצועות שפחות אהבתי ללמוד היו היסטוריה וגיאוגרפיה. הרגשתי שכל הפרטים הקטנים האלו לא נכנסים לי לראש... למרות ההצלחה שלי בלימודים, בגיל 14 וחצי עזבתי אותם כדי לפרנס את משפחתי. המצב בבית היה דחוק מאוד כלכלית, ולא היה שלום בית בין ההורים שלי ואני לא הייתי מסוגלת לראות את זה. הרגשתי שאני חייבת לעשות כל מה שאני יכולה כדי לעזור. מנהלת בית הספר הגיעה אלינו הביתה כדי להזהיר את אמא שלי שישנו חוק חינוך חובה ואסור לי לעזוב את הלימודים. אם אעזוב את הלימודים, היא איימה על אמא, ההורים שלי יוכרחו לשלם 100 לירות קנס או שאחד מהם יצטרך לשבת במאסר במשך שבועיים. אבל לי כבר לא היה אכפת ועזבתי את הלימודים כדי לעבוד, וכמובן שהאימונים שלה נשארו בגדר אימונים בלבד ולא יצאו אל הפועל. עד היום אני מצטערת בכל מאודי שלא למדתי בצורה מסודרת, אבל אני גם שמחה בהחלטה שלי, כי במצב שבו הייתה המשפחה שלי אז, היא הייתה הדבר הנכון לעשות.

מצאתי עבודה במפעל חוטי כותנה. כשרק הגעתי לשם לראשונה, ראה אותי אחד ממנהלי המקום ושאל אותי: "ילדה, מה את מחפשת כאן?" עניתי לו שאני רוצה לעבוד והוא אמר לי לכו לבית הספר ללמוד, כאן זה לא מקום בשבילך. הוא צחק וגירש אותי, אבל אני ידעתי שאני חייבת לעבוד. לא ויתרתי, ואחרי שהוא התרחק, ניגשתי למנהל אחר וביקשתי ממנו שייתן לי לעבוד. הוא בחן אותי בעיניו, ואז הסכים. מהר מאוד הפכתי גם שם לעובדת הטובה ביותר, למרות שהייתי נערה צעירה וכל שאר העובדים היו מבוגרים. את כל החריצות והמרץ שהשקעתי בלימודי, השקעתי עכשיו בעבודה במפעל. היה לי חשוב מאוד להוכיח את עצמי ולהצליח.

באותו מפעל סדר העבודה היה כזה: נקבעה תפוקה כללית שהעובדים היו צריכים להגיע אליה, וכל תוספת בתפוקה חולקה כבונוס בין העובדים. בגלל שהייתי העובדת החרוצה ביותר, התפוקה הכללית נקבעה על פי הישגיי. כלומר, אחד ממהנדסי המפעל היה עומד לידי במשך שעות עבודתי ובודק בסוף היום את הספקיי. אחר כך היה מכפיל אותו במספר העובדים וקובע כי זוהי התפוקה הכללית. שאר העובדים כעסו עליי מאוד, כי עבדתי כל כך מהר... עבדתי שם במשך חמש שנים וחצי, וכל הכסף שהרווחתי הועבר מיד לטובת הבית. לא שמרתי לעצמי דבר.

כעבור חמש שנים וחצי, סיפרו לי אנשים שעבדו במפעל אחר בצד השני של הרחוב, ששם משלמים לעובדים טוב יותר ושכנעו אותי שכדאי לי לעבור אליו. כשסיפרתי לבעל המפעל שאני עומדת לעזוב, הוא לא הסכים לכך בשום אופן. רק אחרי ששיקרתי לו ואמרתי שאני הולכת ללמוד הוא הניח לי. הוא היה כל כך מרוצה ממני, עד ששילם לי פיצויים, כאילו אני מפוטרת ולא מתפטרת. כשהגעתי למפעל השני, הבנתי שזה בעצם לא כל כך נכון שמשלמים שם טוב יותר. ובכל זאת יצא לי משהו מהעבודה החדשה: הכרתי שם את בעלי. עבדתי במפעל ההוא במשך שבעה חודשים, גם אחרי שכבר התחתנתי, וגם בזמן שכבר הייתי בהיריון. קצת לפני הלידה של בתי הבכורה עזבתי את המקום.

לפני שנישאתי, נדברו ביניהם שני האחים שלי, יוסף וחיים, לקנות לי מתנה לכבוד נישואיי – מקרר. זה היה חשוב במיוחד לחיים, אחי הקטן. הוא אמר ליוסף: "אחותנו מתחתנת, ואין לה שום דבר. אנחנו חייבים לקנות לה מתנה". "אבל איך?", שאל אותו יוסף, "הלא את כל הכסף שאנו מרוויחים אנו נותנים לאמא, כדי שתכלכל איתו את הבית". וכך החליטו שניהם לעבוד שעות נוספות. חיים כבר היה בן 17 והוא עבד עם בעל מקצוע שהתקין דודי שמש. ערב אחד, בשעה שבע, הלך האיש אל ביתו, והשאיר את חיים ביחד עם פועל ערבי. חיים טיפס על סולם, כדי להתקין דוד חשמל. הוא אחז בידו מקדחה, ורק כשהגיע למעלה וניסה להשתמש בה, גילה שהיא מקולקלת. הוא התחשמל וצעק, הערבי ברח, וחיים נפל מלמעלה ונהרג. זה קרה כמה ימים לפני החתונה שלי, הייתי בת 21 אז. גם לבעלי קוראים חיים, אבל אני קוראת לו בשם משפחתי – אונר. אני לא יכולה לקרוא לו חיים. בשבילי יש רק חיים אחד, אחי הקטן והאהוב שהיה רק בן 17 במוותו, ורצה בסך הכל לקנות לי מקרר.

כשהתחתנו, אונר היה חילוני ואני הייתי דתייה. גרנו בבית נטוש ביהוד. שנים לפני כן שימש המקום כבאר השקיה של פרדסים, אבל כשהגענו אליו הוא פשוט היה חורבה. חמי סידר מעל פתח הבאר ברזלים ענקיים, רשת ובלטות, וככה חיינו שם, בחדר וחצי ההוא, במשך 13 שנה. ארבעת ילדי נולדו שם. יום אחד, הגיע מהנדס אל הבית כדי להזהיר אותי שרעידת האדמה הקטנה ביותר, או רעם גדול במיוחד, יקבור את כולנו מתחת להריסות הבית. ובכן, עברנו משם אל דירת 34 מטר רבוע, שהייתה גם היא ביהוד. חמותי נפטרה באותה תקופה וחמי בא לגור איתנו, וכך יצא שבדירה הקטנטונת הזו התגוררו שבע נפשות. נשארנו שם שבע שנים, עד שרווח לנו מעט. אז גם אונר החל להתחזק מבחינה דתית והחלטנו לעבור לגור בקרית ספר, בה אנו גרים עד עצם היום הזה.

לצערי, בגלל שלא למדתי בצורה מסודרת, גם לא יכולתי לעבוד בעבודה מסודרת בה מרוויחים הרבה כסף. עבדתי בגן ילדים ומילאתי מקום בבית ספר. עשיתי את עבודתי היטב, אבל הנייר עליו כתובים קורות החיים, היה חסר לי וזה עצר אותי. עד היום אני מצטערת על כך מאוד. בגלל הילדות שלא הייתה לי וחיי המחסור שהשפיעו עליי כל כך, ובגלל הצער האדיר שלי על הלימודים המפוספסים שלי, חשוב לי מאוד לדאוג לנכדים שלי שלא יחסר להם דבר.

כשגרנו ביהוד הייתי פעילה מאוד בארגון "לב לאחים". גם היום, בקרית ספר, אני ממשיכה להיות פעילה ב"לב לאחים" ומדי שבוע אני נוסעת להעביר שיעורי תורה. ברוך ה', לא חסרה לי תעסוקה. פעם הייתי כל כך נזקקת, והיום אני מחפשת למי לתת, ואומרת תודה רבה לאלוקים. אני גאה בעיקר בכך שיש לי הרבה צאצאים שהם אברכים שלומדים תורה ועושים חסד.

יד ושם

המשרד לאזרחים ותיקים

ראיון: אמונה שראל
קריית ספר, יולי 2013